

WEBER ERIKA*

**A MEZŐGAZDASÁGI MUNKAERŐ VÁLTOZÁSA
(A DÉL-ALFÖLD ÉS A DÉL-DUNÁNTÚL ÖSSZEHASONLÍTÁSA)****

*CHANGES IN AGRICULTURAL LABOUR
(COMPARISON THE SOUTHERN GREAT PLAIN
AND THE SOUTHERN TRANSDANUBIA)*

ABSTRACT

The share of agricultural employment is decreasing. In 1980 20% of employees, in 2005 only 5% worked in agriculture in Hungary. Before the changing of the regime, the state farms and cooperatives had significant employment potential, but nowadays they have changed or eliminated, so a significant part of previous workers have become unemployed, inactive, or they are looking for working places in other sectors of the economy. The question is whether this free labour capacity can be absorbed by agriculture nowadays.

The Southern Great Plain and the Southern Transdanubia possess good conditions from the point of view of agricultural production factors. The agriculture and the related industries are playing also a great part in economic and social life of the regions nowadays, so these regions are important areas from the point of view of agricultural labour force analyse.

1. Bevezetés

A két vizsgált térség az ország periferiáján található, az Európai Unió legfejletlenebb régiói közé tartoznak, így céljuk az ott élők életkörülményeinek javítását szem előtt tartva előrelépni és a versenyképességet, a foglalkoztatást fokozni. A Dél-Alföldi és a Dél-Dunántúli régió alapvetően vidéki jellegű térség. Magyarországon ezekben a régiókban a legmagasabb a mezőgazdaság részaránya a GDP-ben és a foglalkoztatottakon belül.

A foglalkoztatás és a munkanélküliség fontos gazdasági mutatók, mely arra az alapvető közgazdasági feltételezésre vezethető vissza, hogy a termelést három tényező határozza meg: a tőke, a munka és a természeti adottság. Ebből kifolyólag a mutatók valóban fontos információkat hordoznak a gazdasági rendszerről. A foglalkoztatás esetében fontos külön megvizsgálni a mezőgazdasági foglalkoztatottak összetételét, mivel a mezőgazdaság csökkenő részaránya ellenére is éppúgy dinamikus tényező lehet a nemzeti jövedelem növekedésében, mint más ágazat.¹

A tanulmány célja a mezőgazdasági munkaerő változásához kapcsolódó problémák és lehetőségek feltárása a két vizsgált régió esetében a rendszerváltást követő időszakra vonatkozóan, összevetve a régiók településhálózatával, népsűrűségével és a lakosság iskolai végzettségével.

** Weber Erika PhD-hallgató, PTE KTK Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola.

** A tanulmány a TÁMOP 4.2.4. A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése országos program című kiemelt projekt keretében készült. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

2. A Dél-Alföldi és Dél-Dunántúli régió adottságai

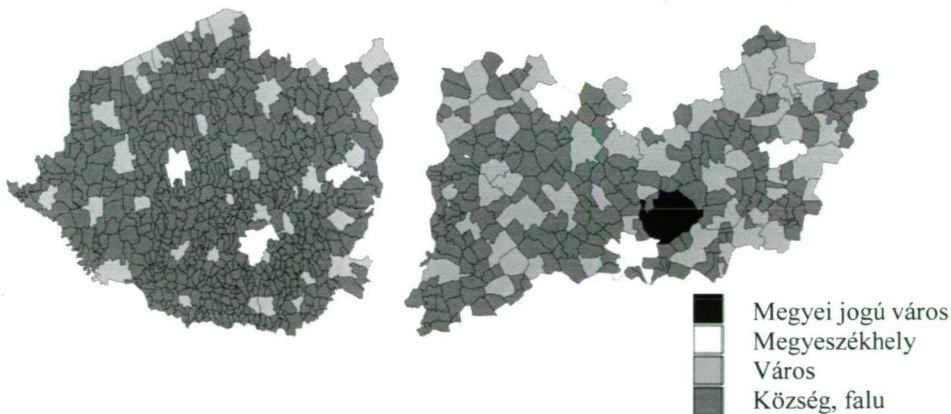
A Dél-Alföldi régió kis számú, de nagy kiterjedésű településsel rendelkezik, ezzel szemben a Dél-Dunántúli régióra a sűrű, aprófalvas településhálózat a jellemző. A két régió között jelentős különbség, hogy míg a Dél-Alföldi régióban a 254 település közül 53 városi ranggal bír, addig a Dél-Dunántúli régióban a 655 település közül mindössze 41 a város, így ebben a régióban a funkciók elosztása egyenletesebben oldható meg.

Nincsenek a megyeszékhelyeken és néhány nagyvároson kívül egyértelműen kialakult központok, az alacsony lakosság számú kistérségi központok sokszor csak névleges központi szereppel bírnak. Ezek a városok a közigazgatási feladatokat leszámítva gyakran nem rendelkeznek városi funkciókkal. Ezen kívül jelentős hatása van az Alföldön a tanyáknak is, melyek szerves részét alkotják a településeknek, így azoktól elválasztva semmiképp sem fejleszthetők.

A rendszerváltás után a településközi kapcsolatok is átalakultak a régióban. A területi folyamatok alakulásában fontosabbá vált a városok és a környező települések közötti viszonyrendszer. A ritka település-, de sűrű városhálózatú Alföldön nem határozható meg egyértelműen a vonzáskörzettel rendelkező városhálózat, mert nincs számottevő hierarchikus különbség a települések között.²

1. ábra. A két régió városhálózata (2013)

Figure 1. The urban network of the regions (2013)

Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés

A városok központi szerepe nem csak a térszerkezetet befolyásolja, a foglalkoztatásra is jelentős hatással van. A vidéki, főként mezőgazdasági térségekből a városok felé irányul a munkaerő vándorlása, ami a falvak esetében erőteljesen befolyásolja a mezőgazdasági foglalkoztatottak számának alakulását. A megyeszékhelyek, nagyobb városok esetében megfigyelhető, hogy a szomszédos kistelepülésekről elvonják a munkaerőt, a lakosok nagy része ingázik, így nem a helyi termelésben vesz részt.

A népsűrűség jelentős mértékben befolyásolja a területhasználatot. A sűrűbben lakott térségekben a területtel való gazdálkodás jelentősége nagyobb. Míg alacsonyabb népsűrűségű területeken extenzívebb jellegű hasznosítás dominál, ugyanakkor ezeken a területeken jelentősebb területi különbségek alakulhatnak ki a lakosság és a gazdaság esetleges területi koncentrációjának eredményeként.³

A Dél-Dunántúli régió sűrű településhálózata mellett alacsony népsűrűséggel rendelkezik a Dél-Alföldi régióhoz hasonlóan. Mindkét vizsgált év tekintetében elmarad a két régió az országos átlagtól. 2001-ben 109,6 fő/km² volt az országos átlag, amit Csongrád megye népsűrűsége közelített meg leginkább, de 8 fővel ez a megye is az átlag alatt volt. 2011-ben 107,3 fő/km² volt az átlagos népsűrűség Magyarországon, melyet szintén nem ért el egy vizsgált megye sem. A legalacsonyabb népsűrűség Somogy megyét jellemzi, azonban a legnagyobb csökkenés a 10 évet vizsgálva Békés és Tolna megyében tapasztalható.

1. táblázat. A két régió területe, lakónépessége és népsűrűsége (2001–2011)

Table 1. The area, total population and population density of the regions (2001–2011)

Megnevezés	Terület (km ²)	Lakónépesség (fő)	Népsűrűség (fő/km ²)	Terület (km ²)	Lakónépesség (fő)	Népsűrűség (fő/km ²)
	2001			2011		
Bács-Kiskun	8445,15	547954	64,88	8444,83	524841	62,15
Békés	5631,05	401919	71,38	5629,72	361802	64,27
Csongrád	4262,68	430514	101,00	4262,71	421827	98,96
Dél-Alföld	18338,88	1380387	75,27	18337,26	1308470	71,36
Baranya	4429,51	408147	92,14	4429,59	391455	88,37
Somogy	6035,86	337930	55,99	6035,86	317947	52,68
Tolna	3703,31	251594	67,94	3703,18	231183	62,43
Dél-Dunántúl	14168,68	997671	70,41	14168,63	940585	66,39

Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés és számítás, 2013.

A két vizsgált régió alacsony – az országos átlagot el nem érő – népsűrűségéből arra lehet következtetni, hogy azok az ágazatok is jelentős szerepet töltenek be a térségben, melyeknek a termeléshez szükséges térigényük magasabb. Ezekben a térségekben az ipar és a szolgáltatási szektor dominál, de az alacsony népsűrűségű területeken a mezőgazdaság magasabb gazdasági potenciállal bírhat, abban az esetben, ha ehhez a természeti feltételek is adottak.

A területi jellemzők mellett fontos azonban a lakosság, a munkaerő iskolai végzettsége is a munkavégző képesség és a munka hatékonysága szempontjából. A két vizsgált régióban a lakosság iskolai végzettségi szintje nem éri el az országos átlagot. Ha a megyéket külön vizsgáljuk, akkor már ebben az esetben is rosszabb a helyzet az országos átlagnál, Csongrád és Békés megye tartja az országos szintet csupán. Az országra jellemző változások azonban megfigyelhetők a régiók és a megyék esetében. Az 1990-es szinthez képest a lakosság több mint 90%-a elvégezte az általános iskolát. Az egyetemi, főiskola oklevéllel rendelkezők aránya Csongrád megyében a legmagasabb, azonban még itt is az országos átlag alatti az arány, legalacsonyabb pedig Békés megyében. A Dél-Dunántúlon Baranya megye emelkedik ki. A legnagyobb javulás az egyetemi, főiskolai oklevéllel rendelkezők esetében történt. Minden esetben a Dél-Alföldi régiónál figyelhető meg nagyobb javulás, kivéve az általános iskola első osztályát sem elvégzők változásánál.

Az iskolai végzettség esetében jól látható, hogy azok a megyék emelkednek ki, főként az egyetemi, főiskolai oklevéllel rendelkezők tekintetében, ahol nagyobb felsőoktatási intézmények működnek. A Dél-Alföldön a Szegedi Tudományegyetem, a Dél-Dunántúlon a Pécsi Tudományegyetem és a Kaposvári Egyetem hatása érzékelhető, utóbbi az agrárképzés miatt meghatározó az agrármunkaerő vizsgálatánál.

A előzőekben ismertetett adatokból is jól látható, hogy a két régió alapvetően vidéki jellegű térség, alacsony népsűrűséggel, és az országos átlagnál alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkező lakossággal.

2. táblázat. A két régió lakónépességének iskolai végzettsége az összlakosság %-ban (1990–2011)

Table 2. Rate of the educational attainment of the population in the regions (1990–2011)

Megnevezés	1990				2001				2011			
	Általános iskola első évfolyamát sem végezte el	Legalább általános iskola 8. évfolyam	Legalább érettség	Egyetem, főiskola stb. oklevél	Általános iskola első évfolyamát sem végezte el	Legalább általános iskola 8. évfolyam	Legalább érettség	Egyetem, főiskola stb. oklevél	Általános iskola első évfolyamát sem végezte el	Legalább általános iskola 8. évfolyam	Legalább érettség	Egyetem, főiskola stb. oklevél
Bács-Kiskun	1,5%	73,2%	21,6%	7,0%	0,8%	85,8%	28,9%	9,0%	0,6%	93,5%	38,9%	13,6%
Békés	1,1%	72,6%	23,4%	6,6%	0,6%	85,4%	30,1%	8,1%	0,6%	93,6%	40,6%	12,9%
Csongrád	1,0%	77,6%	28,6%	9,4%	0,4%	89,4%	38,6%	12,5%	0,5%	95,6%	49,9%	18,7%
Dél-Alföld átlag	1,2%	74,5%	24,5%	7,7%	0,6%	86,9%	32,5%	9,9%	0,6%	94,2%	43,1%	15,1%
Baranya	1,7%	78,3%	26,8%	8,7%	0,7%	89,1%	34,9%	11,0%	0,6%	95,2%	45,2%	16,8%
Somogy	1,9%	73,8%	23,2%	7,5%	1,0%	86,4%	30,5%	9,3%	0,8%	93,6%	40,6%	13,8%
Tolna	1,5%	73,6%	23,0%	7,3%	0,9%	85,9%	29,2%	9,2%	0,7%	93,5%	38,9%	13,3%
Dél-Dunántúl átlag	1,7%	75,2%	24,3%	7,8%	0,9%	87,1%	31,5%	9,8%	0,7%	94,1%	41,6%	14,6%
Magyarország	1,2%	78,1%	29,2%	10,1%	0,7%	88,8%	38,2%	12,6%	0,6%	95,1%	49,0%	19,0%

Forrás: Népszámlálási adatok alapján saját szerkesztés, 2013.

3. Mezőgazdasági foglalkoztatottak számának alakulása a két vizsgált régióban a rendszerváltás után

Magyarországon, így a két vizsgált régióban is hosszú ideig meghatározó szerepet játszott a foglalkoztatásban a mezőgazdaság. 1990-ben országosan a foglalkoztatottaknak 15,5%-a mezőgazdasági munkát végzett, de a két régióban ennél magasabb volt az arányuk. Napjainkra azonban jelentősen lecsökkent az agrárfoglalkoztatás: 9,87 és 7,76% a Dél-Alföldi és a Dél-Dunántúli régiókban az arányuk, ami azonban az országos átlaghoz, illetve a többi régióhoz viszonyítva még mindig magasnak mondható. 1990-ben a mezőgazdasági foglalkoztatottak aránya az Észak-Alföldön meghaladta a dél-dunántúli arányt, azonban ott nagyobb visszaesés következett be, így mára országos viszonylatban a Dél-Dunántúl áll a második helyen.

3. táblázat. Foglalkoztatottak aránya nemzetgazdasági szektoronként (2001–2011)

Table 3. Rate of the employments according to sector of the national economy (2011–2011)

	Dél-Alföld			Dél-Dunántúl			Nyugat-Dunántúl			Közép-Dunántúl		
	1990	2001	2011	1990	2001	2011	1990	2001	2011	1990	2001	2011
Mezőgazdaság	26,5%	12,5%	9,9%	19,8%	8,3%	7,8%	16,5%	5,7%	5,7%	14,7%	5,2%	4,2%
Ipar	33,6%	31,6%	29,9%	35,9%	32,7%	31,7%	39,0%	40,9%	39,6%	44,6%	43,3%	42,6%
Szolgáltatás	39,9%	55,9%	60,2%	44,3%	59,1%	60,5%	44,5%	53,4%	54,7%	40,7%	51,5%	53,2%

	Észak-Magyarország			Észak-Alföld			Közép-Magyarország			Magyarország		
	1990	2001	2011	1990	2001	2011	1990	2001	2011	1990	2001	2011
Mezőgazdaság	13,6%	4,2%	4,4%	21,8%	7,8%	7,4%	6,8%	1,5%	1,2%	15,5%	5,5%	4,9%
Ipar	45,0%	37,3%	36,3%	35,4%	32,4%	30,6%	35,7%	25,2%	22,1%	37,9%	32,9%	30,8%
Szolgáltatás	41,4%	58,2%	59,3%	42,8%	59,8%	62,0%	57,5%	73,3%	76,7%	46,7%	61,7%	64,4%

Forrás: KSH és népszámlálási adatok alapján saját szerkesztés és számítás, 2013.

A rendszerváltás nyomot hagyott a mezőgazdasági termelésben és a foglalkoztatásban, ami a termelői szervezetek átalakulásából és az elvesztett piacokból adódott. A termelőkapacitások nagyrészt fennmaradtak, de a nagyüzemi termelést kiszolgáló eszközök új tulajdonosokhoz kerülve eredeti funkcióikat nem tudták betölteni. Ezen kívül súlyos problémát

jelentett a keleti piacok elvesztése, mellyel a magyar mezőgazdaság exportlehetőségei jelentősen lecsökkentek.⁴

A rendszerváltozás előtt a termelőszövetkezetek és az állami gazdaságok jelentős foglalkoztatási potenciállal rendelkeztek, azonban a privatizációs folyamatok hatására ezek az üzemek átalakultak vagy megszűntek, számuk jelentősen csökkent. Ennek hatására az általuk alkalmazott munkaerő jelentős része munkanélkülivé, inaktívvá vált, vagy a gazdaság más szektoraiban vállalt munkát. A mezőgazdaság szerkezeti átalakulásának igazi vesztesei az alacsony iskolai végzettséggel rendelkező, korábbi mezőgazdasági alkalmazottak voltak, mivel döntő többségük nem rendelkezett megfelelő ismeretekkel és képességekkel, hogy az ipari vagy szolgáltatói szektorban munkát tudjon találni.⁵

1990 után egy szerkezeti átalakulás ment végbe. A kialakult nehéz helyzet következtében önálló vállalkozóvá váló kisiparosok, kiskereskedők teljesen kiszolgáltatottakká váltak. A szövetkezetből kiváló parasztság számára komoly kihívást jelentett az új piaci körülmények között a beszerző-értékesítő feladatok ellátása, hiszen nem volt védelmük a felvásárló, döntően külföldi érdekeltségű vállalatokkal szemben.⁶ Az új gazdasági szereplők egyedül kevésbé voltak versenyképesek, kevés erőforrással rendelkeztek, kevésbé tárgyalóképesek. A mezőgazdasági termelők döntő része csekély mértékű piaci részesedéssel bír, mely nem teszi lehetővé az önálló termékfejlesztést, az ár befolyásolását és az eladás-ösztönzés széles körű alkalmazását.⁷

A régiós adatokból is látható, hogy az 1990-es években nem azonnal váltak ki a tagok a szövetkezetekből, csak néhány év elteltével volt jelentősen érzékelhető ez a változás. A vizsgált régiókban az országos trendhez hasonlóan alakultak át, alakultak ki a mezőgazdaság szereplői. A társas vállalkozások közül a legnagyobb számban előforduló gazdálkodási forma a kft volt, melynek száma folyamatosan növekedett a részvénytársaságokkal együtt. Az ezredfordulót követően a szövetkezetek és betéti társaságok száma csökkent. Az elmúlt néhány évben az egyéni vállalkozók száma a régiókban és országosan egyaránt növekedésnek indult. Ez egyrészt köszönhető volt a szövetkezetből történő kiválásoknak, másrészt a megváltozott törvényi szabályozásnak.

4. táblázat. A mezőgazdasági vállalkozások száma vállalati forma szerint (1991–2011)

Table 4. The number of agricultural enterprises according to corporate forms (1991–2011)

Megnevezés	Regisztrált gazdasági szervezet					Egyéni vállalkozás	Regisztrált gazdasági szervezet					Egyéni vállalkozás	Vállalatok	Társaságok	ebből:			Szövetkezet
	Kft.	Rt.	Szövetkezet	Bt.			Kft.	Rt.	Szövetkezet	Bt.	Kft.				Rt.	egyéb		
	2011						2000						1991/1992					
Bács-Kiskun	44257	748	24	68	287	43032	4535	443	15	134	334	2454	18	129	122	1	6	139
Békés	35564	414	24	42	125	34885	3099	316	20	120	195	1702	7	109	96	5	8	89
Csongrád	31967	319	12	41	107	31441	3555	209	11	94	156	1951	8	81	78	-	3	70
Dél-Alföld	111788	1481	60	151	519	109358	11189	968	46	348	685	6107	33	319	296	6	17	298
Baranya	12907	485	26	24	147	12087	2288	339	30	78	190	1001	7	76	72	4	-	75
Somogy	18251	410	34	48	169	17392	3075	248	19	125	188	1328	6	57	54	2	1	66
Tolna	11898	285	10	35	99	11434	2053	191	9	89	103	1171	12	65	61	2	2	94
Dél-Dunántúl	43056	1180	70	107	415	40913	7416	778	58	292	481	3500	25	198	187	8	3	235

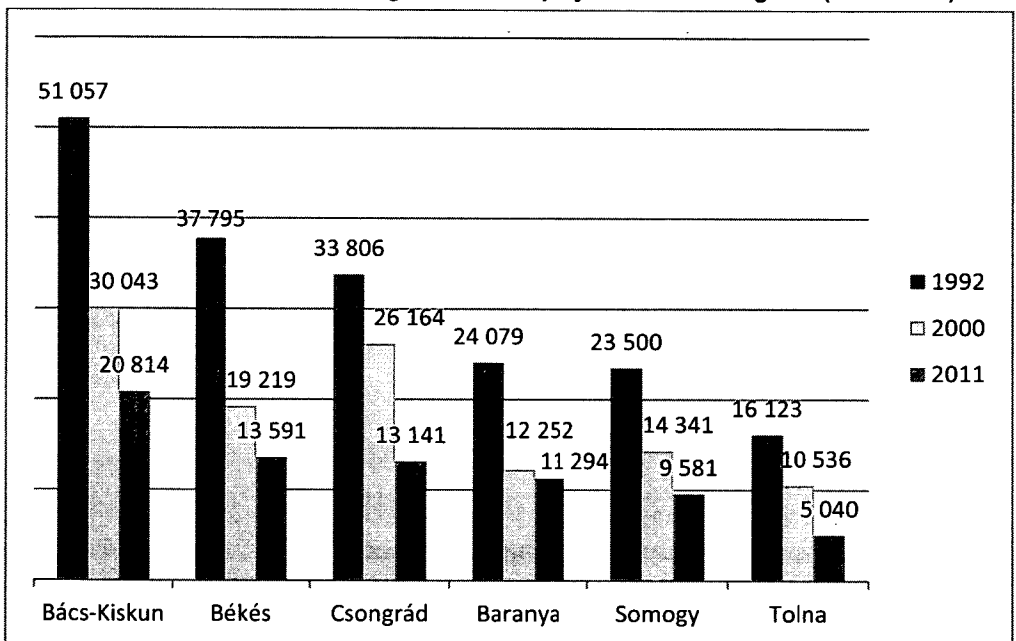
Forrás: Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer adatbázisa és KSH évkönyvek alapján saját szerkesztés, 2013.

Az egyéni vállalkozók többsége korábban alkalmazott volt a szövetkezetekben, ezért a főfoglalkozásuk számának csökkenése nem ad pontos képet az agrárszektor társadalmi szerepéről. Emellett a mezőgazdasági munkahely elvesztése nem feltétlenül jelentette a szektorral való kapcsolat megszűnését. Mellékfoglalkozásként továbbra is kapcsolódtak a mezőgazdasághoz a korábbi főfoglalkozásuk. Valamint figyelembe kell venni azt is, hogy

az egyéni és családi gazdaságok esetében a családtagokat nem mindig vette figyelembe a statisztika.⁸

A két vizsgált régióban a hazai trendeknek megfelelően jelentős mértékben csökkent a mezőgazdasági foglalkoztatottak száma. Bács-Kiskun megyében 1992-ben még több mint 50 ezer fő dolgozott a mezőgazdaságban, 2011-re alig 20 ezer fő. A nominális adatok alapján ebben a megyében volt a legnagyobb a visszaesés, ugyanakkor továbbra is itt a legmagasabb a mezőgazdasági dolgozók száma. Csongrád megyében kisebb mértékben jelentkeztek a rendszerváltást követően kialakult problémák, míg Békés és Baranya megyében 2000-re a foglalkoztatottak száma a felére csökkent. Baranyában az ezredfordulót követően lelassult az agrárfoglalkoztatottak számának csökkenése. Csongrád és Tolna megyében viszont a 2000-es években drasztikus mértékben esett vissza az agrárfoglalkoztatás.

2. ábra. A két régió mezőgazdasági foglalkoztatottjainak száma (1992–2011)
Figure 2. The number of the agricultural employments in the regions (1992–2011)

Forrás: Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer adatbázisa alapján saját szerkesztés, 2013.

A mezőgazdasági foglalkoztatottak aktív korú népességhez viszonyított aránya is jelentősen lecsökkent a vizsgált időszakban. A Dél-Alföldi régióban az ezredfordulón részarányuk 7,90%, míg 11 évvel később már csak 5,19% volt. A régió belül jelentős változások figyelhetők meg. Míg az ezredfordulón Csongrád megyében volt a legmagasabb a mezőgazdasági foglalkoztatottak részaránya (8,71%), addig 2011-re már a legkisebb részarányal rendelkezett a megye (4,38%).

A Dél-Dunántúli régió mindhárom megyéjében alacsonyabb a mezőgazdasági foglalkoztatottak aránya az aktív korú népességből, mint a Dél-Alföldi régió esetében, viszont ha a változást vizsgáljuk, jól látható, hogy Baranya megyében volt a legkisebb a visszaesés. A vizsgált megyék közül 2000-ben Baranya megyében (4,35%), míg 2011-ben Tolnában (3,09%) volt a legalacsonyabb az arány, Bács-Kiskun megyében pedig (5,64%) a legmagasabb.

5. táblázat. Az agrárfoglalkoztatottak száma korcsoportonként, arányuk az aktív korú népességből (1992–2011)

Table 5. The number of the agricultural employments according to age group, their share of the working age population (1992–2011)

Megnevezés	15-64	25-54	15-74	15-64	25-54	15-74	15-64	25-54	15-74	Mezőgazdasági foglalkoztatottak aránya az aktív korú népességből (%)			
	1992			2000			2011			1992	2000	2011	
Bács-Kiskun	48559	38203	51057	28821	21947	30043	20217	15691	20814			7,80	5,64
Békés	35608	29008	37795	19191	16326	19219	13406	9934	13591			7,15	5,48
Csongrád	34837	25093	33806	25650	21024	26164	12758	9677	13141			8,71	4,38
Dél-Alföld	119004	92304	122658	73662	59297	75426	46381	35302	47546	13,0802		7,90	5,19
Baranya	23492	19303	24079	12252	10564	12252	10894	8864	11294			4,35	4,02
Somogy	23346	19121	23500	14285	11968	14341	9436	7501	9581			6,24	4,33
Tolna	15388	11938	16123	10472	8728	10536	4891	3439	5040			6,14	3,09
Dél-Dunántúl	62226	50362	63702	37009	31260	37129	25221	19804	25915	9,24		5,43	3,90

Forrás: Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer adatbázisa és KSH évkönyvek alapján saját szerkesztés, 2013.

A régiókban a mezőgazdasági foglalkoztatottak számának csökkenése a magyarországi, sőt az európai trendeket követi, ugyanakkor ebben a két régióban a legmagasabb az arányuk. Vagyis a csökkenő tendencia ellenére ezekben a régiókban az ágazat fontos szerepet tölt be a foglalkoztatásban. Ebből kifolyólag a mezőgazdasági munkaerő ezekben a térségekben jelentős gazdasági potenciált jelenthet a jövőben is.

A foglalkoztatottak számának alakulása mellett fontos megvizsgálni az ágazatban dolgozók bérhelyzetét is. A mezőgazdasági foglalkoztatottak átlagos bruttó keresetösszege a 20 fő feletti foglalkoztatottal rendelkező vállalatoknál nem éri el a magyarországi bruttó átlagjövedelmet (1992-ben 267 528, 2010-ben 2 430 300 Ft). Más ágazatokhoz viszonyítva még kevésbé kedvező képet mutat. A feldolgozóiparban például 2010-ben 2 484 048 Ft volt az átlagjövedelem, míg a mezőgazdasági 1 726 332 Ft volt. Ha külön vizsgáljuk a megyéket, 1992-ben mind a nők, mind a férfiak esetében Baranya megyében volt a legmagasabb a bruttó bértömeg, 2010-re pedig Tolna megye került az első helyre e tekintetben. A nők esetében a vizsgált 18 év alatt nagyobb mértékű bértömeg növekedés következett be, mint a férfiak esetében. A legnagyobb változás Tolna megyében történt, 11,87-szerese lett a nők bértömege az 1992-es értékhez képest. A férfiak esetében Bács-Kiskun megyében nőtt legnagyobb mértékben a bértömeg, 9,95-szöröse lett az 1992-es értékhez képest. Az országos mezőgazdasági bérekhez viszonyítva a két régióban a bruttó átlagbérek a férfiak esetében magasabbak, míg a nők esetében Tolna megyében haladják csak meg az országos átlagbért. Amennyiben a foglalkoztatottakat összességében vizsgáljuk az átlagbérek csupán Csongrád megyében (1 708,37 Ft) alacsonyabbak az országos mezőgazdasági átlagbérhez viszonyítva, a másik öt megyében meghaladják azt.

Az agrárszféra és más ágazatok közti bérkülönbségek részben magyarázhatják az eltávolodást a mezőgazdaságtól. A munkabér nagysága nagymértékben befolyásolja az ágazat és a térség foglalkoztatását. Az elvándorlás alapját gyakran a magasabb bér és a jobb életshinval lehetősége jelenti. Ebből kifolyólag a mezőgazdaság foglalkoztatásban betöltött szerepének megtartásához, növeléséhez elengedhetetlen feltétel a bérszínvonal emelkedése.

6. táblázat. Bruttó átlagkeresetek a vizsgált megyékben (1992–2010, 1000 Ft)

Table 6. Gross earnings average of the counties (1992–2010, 1000 Ft)

	1992		2010	
	nő	férfi	nő	férfi
Bács-Kiskun	153,83 Ft	185,16 Ft	1 600,48 Ft	1 843,50 Ft
Békés	145,52 Ft	192,70 Ft	1 692,63 Ft	1 884,35 Ft
Csongrád	158,38 Ft	199,81 Ft	1 548,45 Ft	1 769,42 Ft
Baranya	160,89 Ft	218,04 Ft	1 641,74 Ft	1 947,29 Ft
Somogy	146,23 Ft	187,49 Ft	1 608,19 Ft	1 764,10 Ft
Tolna	148,84 Ft	204,28 Ft	1 768,16 Ft	1 947,64 Ft

Forrás: Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer adatbázisa és KSH évkönyvek alapján saját számítás, 2013.

Összegzés

A rendszerváltás után a mezőgazdaság jelentősége lecsökkent a magyar gazdaságban, így a foglalkoztatás szintje is elmaradt a korábitól. Ez nem csak közvetlenül a rendszerváltásnak köszönhető, hanem az azt követő törvényi és társadalmi változások is nagy szerepet játszottak ebben a folyamatban. A szövetkezetek megszűnése, felszámolása jelentősen megnehezítette a mezőgazdasági tevékenység folytatását, ami nem csak a termelés visszaesésében, az árak növekedésében, de az agrármunkanélküliség jelentős növekedésében is megmutatkozott. A statisztikai adatok önmagukban azonban nem adnak teljes képet a szektorról, a vidéki jellegű térségekben az öntermelés és az önfogyasztás mértéke is jelentős.

A vizsgált régiókban az agrárfoglalkoztatottak aránya és a népsűrűség között fordított arányosság figyelhető meg, ami a mezőgazdasági termelés jelentős területi szükségletével és hiányos agglomerációs övezetek fejlettségével magyarázható. A megyei szintű adatok alapján a legkisebb népsűrűséggel rendelkező két megye, Bács-Kiskun és Somogy megye, régiós szinten pedig ebben a két megyében a legnagyobb a mezőgazdasági foglalkoztatottak aránya az aktív népességből.

Az 1990-es években Baranyában és Csongrádban volt a legmagasabb, míg napjainkban Tolnában a legmagasabb a bruttó átlagos jövedelem. Ezen adatok vizsgálata kiváltképp fontos lehet, mivel a további statisztikai adatok nem támasztják alá a megyékben bekövetkezett változásokat. További vizsgálatok alapját képezheti, hogy milyen vállalatot alapítottak ezekben a térségekben, illetve, hogy milyen más okai lehetnek ennek a bruttó bértömeg változásnak. A bérnövekedés ugyanakkor elmaradt a többi szektorban bekövetkezett emelkedéstől, mely nagyban hozzájárul a szektor foglalkoztatásban betöltött szerepének visszaszorulásához.

JEGYZETEK

1. Theodore W. Schultz (1983): Beruházás az emberi tőkébe. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest.
2. Csatári Bálint (2004): A területfejlesztés és vidékfejlesztés kapcsolata, (Kutatási zárójelentés) Kecskemét: MTA RKK Alföldi Tudományos Intézet.
3. Korompai Attila (2013): A népesség mint gazdaságföldrajzi tényező. In: Jeney-Kulcsár-Tóza (szerk.) Gazdaságföldrajzi tanulmányok közgazdászoknak. BCE Gazdaságföldrajz és Jövő kutatás Tanszék. Budapest. 21–22. pp.
4. Székely Csaba (2012): A magyar agrárágazat a rendszerváltás után. Közép-Európai Közlemények 5: (1) pp. 174–185.

5. Nagy Pongrác (2004): A rendszerváltás gazdaságpolitikája. Akadémia Kiadó. Budapest.
6. Fekete József (2009) (szerk.): A szövetkezetek szabályozása Magyarországon (1875–2008). Szövetkezeti Kutató Intézet. Budapest.
7. Lehota József–Tomcsányi Pál (1994) (szerk.): Agrármarketing. Mezőgazda Kiadó. Budapest.
8. Székely (2012): 178.pp.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bács-Kiskun megye Statisztikai Évkönyve (1991): Központi Statisztikai Hivatal Bács-Kiskun Megyei Igazgatósága. Kecskemét.
- Baranya megye Statisztikai Évkönyve (1992): Központi Statisztikai Hivatal Baranya Megyei Igazgatósága. Pécs.
- Békés megye Statisztikai Évkönyve (1991): Központi Statisztikai Hivatal Békés Megyei Igazgatósága. Békéscsaba.
- Csapóné Riskó Tünde (2005): Agrárfoglalkoztatási helyzet Magyarországon, illetve az észak-alföldi régióban. Competitio folyóirat. A Debreceni Egyetem Közgazdaság- és Gazdaságtudományi Karának periodikája. 2005. május.
- Csatári Bálint (2004). A területfejlesztés és vidékfejlesztés kapcsolata, (Kutatási zárójelentés) Kecskemét: MTA RKK Alföldi Tudományos Intézet
- Csongrád megye Statisztikai Évkönyve (1991): Központi Statisztikai Hivatal Csongrád Megyei Igazgatósága. Szeged.
- Fekete József (2009) (szerk.): A szövetkezetek szabályozása Magyarországon (1875–2008). Szövetkezeti Kutató Intézet. Budapest.
- Korompai Attila (2013): A népesség mint gazdaságföldrajzi tényező, In: Jeney–Kulcsár–Tózsza (szerk.) Gazdaságföldrajzi tanulmányok közgazdászoknak. BCE Gazdaságföldrajz és Jövőkutatás Tanszék. Budapest
- Központi Statisztikai Hivatal honlapja: <http://www.ksh.hu/> - Letöltés ideje: 2013. október 10.
- Lehota József–Tomcsányi Pál (1994) (szerk.): Agrármarketing. Mezőgazda Kiadó. Budapest.
- Nagy Pongrác (2004): A rendszerváltás gazdaságpolitikája. Akadémia Kiadó. Budapest.
- Népszámlálás 2011 honlapja: http://www.ksh.hu/nepszamlalas/teruleti_adatok – Letöltés ideje: 2013. október 10.
- Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer honlapja: <https://www.teir.hu/> – Letöltés ideje: 2013. szeptember 15.
- Somogy megye Statisztikai Évkönyve (1992): Központi Statisztikai Hivatal Somogy Megyei Igazgatósága. Kaposvár.
- Székely Csaba (2012): A magyar agrárágazat a rendszerváltás után. Közép-Európai Közlemények 5: (1) pp. 174–185.
- Theodore W. Schultz (1983): Beruházás az emberi tőkébe. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest.
- Tolna megye Statisztikai Évkönyve (1992): Központi Statisztikai Hivatal Tolna Megyei Igazgatósága. Szekszárd.